

«Сейфуллин окулары – 18(2): «XXI ғасыр ғылыми - трансформация дәуірі» халықаралық ғылыми - практикалық конференция материалдары = Материалы международной научно-практической конференции «Сейфуллинские чтения - 18(2): «Наука XXI века - эпоха трансформации». - 2022.- Т.І, Ч.ІІ.- Б. 79-81.

ҚАЗАҚСТАНДА ЕШКІ СҮТІНЕН СҮТ ӨНІМДЕРІН ӨНДІРУДІҢ ДАМУ ҚАРҚЫНЫ

*Машанова Н.С., т.ғ.д., аға оқытушы
Мәжит Г., докторант*

С. Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университет, Астана қ.

Ешкі шаруашылығы – бұл өнімдер мен шикізаттың алуан түрін бере алатын мал шаруашылығы саласы. Жақында сүттің диеталық және емдік қасиеттерінің арқасында сүт ешкі шаруашылығы әлемнің көптеген елдерінде перспективалы салаға айналууда [1,2].

БҰҰ Азық-түлік және ауылшаруашылық ұйымының (ФАО) мәліметтері бойынша ешкілер әлемнің 170 елінде өсіріледі және жалпы мал басы 1 153 702 мыңнан асады. Жыл сайын ешкілердің саны орта есеппен 6 миллион басқа артып келеді, бұл негізінен сүт және ет тұқымдарының есебінен. Ешкілердің құрлықтағы таралуы келесідей: Азияда – 66,3%, Африкада - 25,7 %, Оңтүстік Америкада - 3,2%; Еуропада - 2,6%; Солтүстік және Орталық Америкада - 2,1%; мұхитта - 0,1%.

Ешкі шаруашылығын дамытудағы неғұрлым перспективалы елдердің ішінде Қытай (149 091,4 мың бас), Пәкістан (70 300,0 мың бас), Үндістан (133 874,6 мың бас), Түркия (10 416,2 мың бас), Иран (19100,0 мың бас) болып саналады. Америка құрлығында бұл Мексика, Бразилия, Аргентина сияқты елдер. Еуропада – Балқан елдері мен Жерорта теңізі елдері [3].

Африкада көптеген ешкілер бар, әсіресе ауылшаруашылығы төмен дамыған елдерде (Нигерия, Эфиопия, Кения).

Бұл саладағы еуропалық көшбасшылар Франция мен Голландия болып табылады, дегенмен қолданылатын тұқымдардың көпшілігі Швейцарияда өсіріледі.

Еуропа мен Американың экономикалық дамыған елдерінде сүт ешкі шаруашылығын дамыту үрдісі аналық мал басының саны 700 бастан жоғары, бір жануарға лактация үшін 1000 л сүт өндіретін өнеркәсіптік үлгідегі ірі фермаларды құруға бағытталған [4].

Қазақстанда Ешкі шаруашылығы ең аз дамыған мал шаруашылығы саласы болып табылады. Қазақстан Республикасында ешкі басы Кеңес Одағы құрылған жылдары кеңес республикалары арасында ең жоғары болды. Сол кездегі Кеңес Одағының ешкілерінің жалпы санының 40%-ы Қазақстанға тиесілі болды. Бірақ 1955 жылдан бастап мал басы 0,5 млн.

басқа дейін төмендей бастады. Бұл жаңа мемлекеттік жоспарлаумен байланысты болды, онда 1950 жылдардың басынан бастап Қазақстанда қой шаруашылығына баса назар аударылды. [5].

Қазақстанда ешкі басының салыстырмалы түрде өсуі 1990-шы жылдардың ортасында басталды, сол кезде мал шаруашылығы совхоздары тез ыдырай бастады, ал мал шаруашылығы секторына субсидиялар тоқтады.

Қазақстанда ешкінің ең көп өсуі екі аймақта Алматы және Түркістан, Қазақстанда ешкілер біркелкі бөлінбейд, олардың ең көп шоғырлануы Қазақстанның оңтүстік өңірлерінде, жыл бойы оң температура кезеңі бар, бұл жеткілікті мөлшерде болатын жануарларды жайылымда жыл бойы ұстауға мүмкіндік береді.

Ешкілерді өсіру негізінен ірі емес, орта, ұсақ фермерлік және асыл тұқымды мәртебесі жоқ жеке шаруашылықтармен жүзеге асырылады. Нәтижесінде нарық асыл тұқымды жануарлардың жетіспеушілігін сезінуде.

Фермалардың саны 50-ден 1 мың ешкіге дейін өзгереді. Мұндай шаруашылықтардан сүт сату азық-түлік базарларында өздігінен жүзеге асырылады.

Қазақстанда ешкі сүтін тұтыну өте төмен деңгейде. Егер Голландияда ешкі сүтін тұтыну жылына 20 литр болса, онда біздің елде есеп грамға келеді. Өнеркәсіптік ауқымда біздің елімізде сүт өнімдері өндірілмейді, ешкі сүтінен жасалған өнімдерді дүкен сөрелерінен таба алмайсыз. Көбінесе ірі қалалар мен мегаполистердің дүкендерінің сөрелерінде Голландиядан, Испаниядан немесе Жаңа Зеландиядан ультра пастерленген немесе майсыз сүт ұнтағын таба аласыз.

Әлемнің көптеген елдері тиімділікті бағалады сүт және ет ешкілерін өсіру және ұстау барысында заманауи техникалық жаңалықтарды енгізу. Осыдан оншақты жыл бұрын сүт ешкі шаруашылығының негізгі қағидаларын өзгерту туралы мәселе болған жоқ, ал ешкім өнеркәсіптік механизмдерді қолдану мүмкіндігі туралы ойламады. Көптеген сарапшылар жоғары тиімді ешкі шаруашылығында табысқа шағын энергия шығыны бар технология әкеле алатынына сенімді болды [6].

Егер біз фермада заманауи технологиялар пайда болғанға дейін және одан кейінгі статистиканы талдайтын болсақ, онда механикаландыру мен автоматтандыру әкелетіні анық айтарлықтай пайда – сүт ешкілерінен алынған шикізат мөлшері сәйкесінше артады және осы бағытты жүргізудің тиімділігі мал шаруашылығы.

Негізгі факторлардың бірі-мамандандыру, өйткені көп нәрсе ферма аумағының көлеміне және ешкілердің санына байланысты. Тәжірибе көрсеткендей, ірі ешкі фермасы және жеткілікті мал бірнеше ондаған басы бар шағын фермадан гөрі иесіне үлкен пайда әкеледі.

Жоғары өнімділік сол шаруашылықтарға тән, ешкілерді ұстау және өсіру кезінде қайда қолданылады өнеркәсіптік технологиялар. Тиімділікке ферманы адам бұрын қолмен жасаған негізгі процестерді орындайтын механизмдермен жабдықтау арқылы қол жеткізіледі. Шаруашылықты дұрыс ұйымдастыру және жануарларға қолайлы жағдай жасау туралы айту керек.

Өнеркәсіптік технологиялардың көмегімен 350 сауын ешкі фермасын ұйымдастыруға болады, оған қызмет көрсету тек 4 адам қабілетті.

Ешкі сүтін экзотикалық бизнес санатына жатқызуға болады. Ешкі сүтіне деген сұранысты өнеркәсіптік өңдеуге арналған шикізат ретінде тек мамандандырылған асыл тұқымды шаруашылықтар қанағаттандыра алады.

Қазақстанда Атырау облысында бір ғана ірі ешкі фермасы бар. Бірақ елде асыл тұқымды ешкі шаруашылығы жоқ. Жалпы, ешкі сүтін тұтыну мәдениеті төмен болғандықтан, нарық мүлдем дамымаған. Сонымен қатар, ЕО елдерінде Ешкі шаруашылығы үлкен құрметке ие. Біздің туристер ешкі ірімшігін қонақ ретінде жаппай алып жүреді. Қытайда ешкі өсірудің жеке мемлекеттік бағдарламасы бар. Мүмкін болатын заманауи технологиялық өндірісті құру отандық инвесторлар ішкі нарықтың қажеттіліктерін жабуды шешті. Отандық АӨК инвестициялық мүмкіндіктерін, сәнді тұтынушылық трендтерді талдағаннан кейін, қазақстандық бизнесмендер тобы ешкі шаруашылығына назар аударды.

Қазақстанда алғаш рет мемлекеттік қолдаудың үдемелі индустриялық-инновациялық даму бағдарламасы бойынша ешкі сүтін қайта өңдеуге маманданған жоба - Атырау облысындағы «Сарайшық» ауыл шаруашылығы кәсіпорны іске асырылды. Жұмыстың негізгі бағыты ауыл шаруашылығы кәсіпорны заанен тұқымды ешкілерді өсіру және ешкі сүтін өндіру болып табылады.

Шаруашылық өңделген өнімнің 12 түрін - ірімшіктен бастап сары май мен йогуртқа дейін өндіреді, тауар көршілес өңірлерге жеткізіледі яғни, олар Татарстан, Астрахань және Волгоград облыстары. Қолданылатын италиялық және Сербиялық жабдықтар жылына 180 т ешкі сүтін және 140 т сүт өнімдерін өндіруге мүмкіндік береді. Сондай-ақ, фермада олар өздерінің қасиеттері бойынша анадан кем түспейтін балалар тағамын шығаруды жоспарлап отыр. Жақын арада ешкі сүтінен балмұздақ пен май шығарылады.

Ақмола облысының Целиноград ауданында «Зеренді» асыл тұқымды ешкі шаруашылығы ашылды.

Қазіргі уақытта «Зеренді» асыл тұқымды мал шаруашылығы - бұл ең көп сауым алу мақсатында генетикасы жақсы ешкілерді өсіру орталығы. Ферма 2016 жылы пайдалануға берілді. Кәсіпорын ешкі сүтін өндіруге бағытталған. Мұнда жылына 4000 тонна қуаттылығымен сауу залы мен сүт зауыты бар. Сауылған сүт – бұл ферманың бірыңғай кешеніне кіретін өңдеу зауыты үшін шикізат. Болашақта ЖШС ешкі басын 5 мыңға жеткізу жоспарланып отыр [7].

Болашақта ешкілерді сату бойынша үлкен жоспарлар бар ел ішінде ешкі шаруашылығын дамыту үшін ешкі өндірушілер. Өткізу нарығы-ең алдымен Астана мен Ақмола облысы. Экспорттық бағыт міндетті түрде пайда болуы керек, қазіргі уақытта кәсіпорынның маркетингтік саясатының бас бағыты - ішкі нарықтағы сұранысты қанағаттандыру.

Оңтүстік Қазақстан облысында "Асыл тұқымды мал" ӘКК "Ордабасы" ешкі сүтінің өнімдері шаруашылығы құрылды. Корпорация тәулігіне 3 мың тоннаға жуық ешкі сүтін өндіріп, 24 тоннаны өңдей алады.

Іске қосу үшін өндірістік кооператив Нидерландыдан заанен тұқымды 500 бас асыл тұқымды ешкі әкелді. Қазақстандық ешкілерге қарағанда заанен тұқымының өнімділігі жоғары. Отандық ешкі тұқымдарының өнімділігі күніне 1,5-2 литр, ал заанен тұқымының өнімділігі 5-6 литрге жетеді.

Бүгінде шаруашылықта ешкі сүтінен айран, қаймақ, құрт, сүзбе және йогурт өндіріледі. Болашақта кәсіпорын цехтарды жаңадан итальяндық жабдықтармен жабдықтамақшы және сол арқылы толық сүт өндіру мен өңдеуді автоматтандыру жүзеге асырылады. Нәтижесінде ірімшіктің қарапайым сорттарын ғана емес, сонымен қатар моцарелла сорттарын да шығару жоспарлануда [7].

Қазақстандық Ешкі шаруашылығы саласының қазіргі заманғы жағдайын жоғарыда баяндалған талдау мемлекеттің тікелей қолдауымен ауыл шаруашылығы қызметкерлерінің алдында саланы одан әрі дамыту, оның неғұрлым терең мамандануы, ешкі фермаларын дұрыс ұйымдастыру, асылдандыру жұмысын ұтымды пайдалану міндеті тұрғанын көрсетеді.

Еліміздегі асыл тұқымды сүтті ешкі шаруашылығын дамытудың маңызы зор екені баршамызға мәлім. Себебі, ешкі сүтінің ана сүтіне теңестірілетінін және түрлі ауруларға да ем болатынын бізге дейін де атақты ғалымдар дәлелдеп кеткен.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

- 1 Нурпеисова М.М. (Анализ рынка молочной продукции в Республике Казахстан) Исследования, результаты, -2016. - №3 (71). – 325 с.
- 2 Глухова А. И., Шичкина Е. В. Функциональные продуктов питания – новое направление пищевых технологий [Текст] / Материалы IV Международной студенческой электронной научной конференции «Студенческий научный форум – 2012». – М.: Российская Академия Естествознания, 2012.
- 3 Santos, M.S. Short- and long-term b-carotene supplementation do not influence T cell-mediated immunity in healthy elderly persons [Text] / M.S. Santos, L.S. Leka, J.D. Ribayamercado, R.M. Russell, M.N. Meydani, C.H. Hennekens, J.M. Gaziano, S.N. Meydani // European Journal of Clinical Nutrition. – 1997: 66.
- 4 Melia S, Juliyarsi I, Kurnia YF. Physicochemical properties, sensory characteristics, and antioxidant activity of the goat milk yogurt probiotic *Pediococcus acidilactici* BK01 on the addition of red ginger (*Zingiber officinale* var. *rubrum* rhizoma), [Text] / Veterinary World, 2022. -№15(3). -P. 757-764.
- 5 Темербаева М.В. Разработка биоюгурта на основе козьего молока для школьного питания [Текст] / М.В. Темербаева, А.А. Темербаева //

Междунар. науч. конф. мол. ученых, магистрантов, студентов и школьников «XVI Сатпаевские чтения». 2016.

6 <https://stat.gov.kz/official/industry/14/statistic/5> Ауыл, орман, аңшылық және балық шаруашылығы статистикасы

7 <http://apgazeta.kz> Племенное хозяйство «Зеренда»: только «правильное» МОЛОКО